

Əminə Rəhim qızı Rəhimli

KOMPÜTER TERMINOLOGİYASI

Bir çox dilçilər son illərdə baş verən “terminoloji partlayış” haqqında danışımlar. Kompüter terminologiyası nisbətən gənc bir leksik təbəqədir. Bu gün fərdi kompüter (PC) olan hər bir istifadəçi kompüter terminologiyası sahəsində müəyyən bir leksik ehtiyata malikdir.

“Terminologiya anlayışı altında dilin müxtəlifliyi, müəyyən bir bilik və ya fəaliyyət sahəsinin anlayışını ifadə edən leksik vahidlər toplusudur nəzərdə tutulur.”(3,67)

S.V. Qrinevə görə terminologiyanın əsasının aşağıdakı terminoloji vahidlər təşkil edir:

- Terminlər (xüsusi anlayışları dəqiq ifadə etmək üçün tətbiq edilən xüsusi dilin, sözün və ya söz birləşməsinin leksik vahidləri)
- Terminoidlər (formalaşmaqda olan anlayışları ifadə etmək üçün olan sözlər)
- Preterminlər (müəyyən peşəkar sahənin nümayəndələri arasında danışmaq üçün yayılmış, semantik qeyri dəqiqlik ilə xarakterizə olunan terminlər modeli)

Kompüter terminologiyası xüsusi (kompüter) leksikasının bir hissəsidir. İ.L.Komleva bu leksikani “kompüter dili” adlandırır, və bu anlayış altında “müəyyən bir mövzu sahəsi formalaşan və texniki olaraq fərdi kompüterlərin istehsalatı və onların proqram təminatı ilə bağlı olan xüsusi dil” kimi başa düşür.

Bu dil ətrafında formalaşan mərkəzi anlayış “kompüter” anlayışdır. “İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları” (İKT) anlayışı daha məşhur və geniş anlayışdır və digər texnologiyaları da əhatə edir (televiziya, mobil rabitə və s.). Buna görə də, kompüter dilinin terminoloji leksikası “kompüter terminologiyası” adlanır.

Bəzən müəyyən bir sahənin bütün terminologiyasını müəyyən etmək üçün termin sistemi anlayışından istifadə olunur. O, terminologiyanın sistemlilik kimi vacib xüsusiyyətini vurğulayır. Terminoloji sistem ayrı-ayrı elementlərə ayrılabilir. Burada terminoloji sahə anlayışı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

“Terminoloji sahə - terminlər və onların ətrafında qruplaşan konkret terminoloji sistemin elementar sahələrinin və ya mikrosahələrinin məntiqi ardıcılıqla təşkil edilmiş əlaqələr sistemidir.”(4,54)

Kompüter terminologiyasında aşağıdakı tematik istiqamətlər inkişaf edir:

- kompüterlər haqqında ümumi məlumat (yaranma tarixi, istehsalı, modellər və onların məqsədi)
- texniki təhizat (avadanlıq, monitor, sistem bloku, stasionar kompüterdə klaviatura və siçan, və yaxud bir neçə funksiyalı özündə birləşdirən noutbuk, tablet və ya smartfon cihazları)
- proqram təminatı (bir sıra standart proqram təminatı ilə işləyən əməliyyat sistemi)
- proqramlaşdırma (müxtəlif alqoritmik proqramların yaradılması və istifadəsi ilə bağlı informasiyanın emal olunması imkanının geniş spektri)
- hesablama sisteminin işləmə prinsipi (hesabi əməliyyatlar və problemlərin kompüter vasitəsilə həlli)
- kompüter texnologiyaları (informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, multimedia texnologiyaları və s.)

Bundan başqa kompüter terminologiyası məntiqi-semantik struktura görə aşağıdakı siniflərə ayrılır:

- predmetlər (flash kart, sərt disk)
- proseslər (sürətin alınması və yadda saxlanması)
- ölçülər (bayt, piksel)
- əlamətlər və xüsusiyyətlər (iş masasının görünüşü, əməliyyat sisteminin konfigurasiya parametrləri)

Fərdi kompüterlərin geniş yayılması ilə dilimizə külli miqdarda ingilis dili leksikası keçdi və bir çox ifadələr analoqla əvəz edildi. Elektron hesablama maşını - fərdi kompüter, hərfi rəqəmsal çap qurğusu - xətti printer, qrafik quran - plotter adlanmağa başladı və s. Hal hazırda kompüter dili daha çox ingilis dilindən götürülmüş sözlərlə zəngindir. Müasir kompüter terminlərinin əksəriyyətini ingil dilindən götürülmüş neologizmlər təşkil edir: processor, skayner, interfeys, modem və s.

“Kompüter dilçiliyi anlayışı çox geniş bir anlayışdır. Əslində, kompüter dilçiliyinə bir neçə elm sahəsinin qovuşuq nöqtəsində yaranan yeni bir elmi istiqamət kimi baxmaq olar. Kompüterlərin dilçilikdə istifadə olunması ilə bağlı bütün məsələlər kompüter dilçiliyinin tədqiqat obyektinə hesab olunur.”(1,24)

Kompüter dilçiliyinin bir çox vahidləri (WiFi, URL, LAN), tətbiq adları (Microsoft Word), elektron resursların adresləri (<https://www.google.az/>) yalnız ingilis dili vasitəsilə qeydə alınır, bu da öz növbəsində müvafiq dil vərdişlərinə malik olmayan adamlarda çətinlik yaradır.

“XX əsrin 60-cı illərindən başlamış kompüter dilçiliyinin əsas problemləri nəzəri linqvistik modellərin hazırlanmasına yönəlmişdir. Lakin sonralar tədqiqat obyektinə daha geniş istiqamətdə statistik metodların tətbiqi ilə maşın təliminə, mətnlərin emalına, bir sıra evristik məsələlərin həllinə istiqamətləndi.”(2,4)

Keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq belə bir nöqtəyə nəzər inkişaf etməyə başladı ki, insan beyni ilə kompüter anoloji sxem ilə işləyirlər. Hesablama alqoritmləri özündə şüurun idraki prosesini əks etdirir, süni intellekt isə təbii intellektin bir modelidir. Beləliklə, kompüter terminləri dünyanın yeni kompüter xəritəsində koqnitiv prosesləri təyin etmək üçün istifadə edilir.

Kompüter terminologiyası Elektron Hesablama Maşınının arxitekturasının qurucusu Con fon Neymanın (1946) prinsiplərinə əsasən insan beyninin (kompüterin də insanda olduğu kimi yaddaşı var, beynin yerini isə əsas processor tutur və s.) funksiyalıqlığını təsvir edən leksikaya əsasən formalaşmışdır.

Bir tərəfdən, istənilən terminologiya milli dilin bir hissəsi hesab olunur və nəticə olaraq o, etno-mədəni prinsip əsasında formalaşır. Beləliklə, Azərbaycan dilində kompüter terminlərinin forması – tələffüzü, morfolojiya və sintaksisi – Azərbaycan dilinin qaydalarında əsasən müəyyən edilir. Məsələn, ingilis dilindən götürülmüş “provayder” termini (internet xidmətini təmin edən şirkət) Azərbaycan dilində aşağıdakı kimi hallanır:

- Adlıq hal (Kim? Nə? Hara?) – provayder
- Yiyəlik hal (Kimin? Nəyin? Haranın?) – provayderin
- Yönlük hal (Kimə? Nəyə? Haraya?) – provayderə
- Təsirlilik hal (Kimi? Nəyi? Haranı?) – provayderi
- Yerlik hal (Kimdə? Nədə? Harada?) – provayderdə
- Çıxışlıq hal (Kimdən? Nədən? Haradan?) – provayderdən

Digər tərəfdən, kompüter terminologiyası (konkret olaraq digər dillərdən alınma neologizmlər) ümumi istifadə olunan leksikadan milli dilə xas olmayan spesifik əlamətləri nə görə fərqlənir.

Beləliklə, Azərbaycan dilinin əlamətlərinə malik olan (morfoloji, fonetik, sintaktik) kompüter terminləri bu dil üçün xarakterik olmayan bir sıra xüsusiyyətlərə malik olması ilə fərqlənir. Buna görə də kompüter terminologiyasının milli dillə kəsişdiyini demək olar: o qismən milli dillə üst-üstə düşür və qismən də ondan kənara çıxır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Mahmudov M., "Kompüterdilçiliyi", Bakı 2013.
2. Vəliyeva K., Mirzəliyeva M., "Məşinətərcüməsinin nəzəri problemləri", Bakı 2016.

Rus dilində

3. Гринев С.В., "Введение в терминоведение", М., 1993.
4. Комлева И.Л. Принципы формирования русской компьютерной терминологии. М., 2006.

Açar söz: *kompüter terminologiyası, kompüter dili, neologizmlər.*

Key words: computer terminology, computer language, neologisms.

Ключевые слова: компьютерная терминология, компьютерный язык, неологизмы.

Xülasə

Bu məqalə computer texnologiyası sahəsinə aid terminologiyanın təhlilinə həsr olunub. Burada computer terminologiyasının yaranması, təsnifatı, xüsusiyyətləri, milli dildə və xüsusi (kompüter) leksikada yerləşdirilir.

Summary

This article is devoted to the analysis of terminology related to the field of computer technology. The origin, classification, characteristics, place of computer terminology in the national language and the special (computer) vocabulary are considered.

Резюме

Настоящая статья посвящена анализу терминологии, связанной со сферой компьютерных технологий. Рассматривается происхождение, классификация, особенности, место компьютерной терминологии в национальном языке и специальной (компьютерной) лексике.

Rəyçi: dosent C.X. Muradov